

M. O. Karttunen

KANSANOPISTON KULTTUURITEHTÄVÄ

Kansanopisto on toiminut maassamme jo yli 95 vuotta. Sen tehtävät ja niiden toteutuminen ovat riippuneet kunkin ajan ensi sijassa maalaisnuorison muuttuvista tarpeista. Osa sen kulttuuritehtävästä on ollut tietoista, odotettua ja sille asetettua. Osa opistoliikkeen saavutuksista tai seurauksista on syntynyt toiminnan yhteydessä, ikään kuin piilotuloksena, vaikka niitä alun perin ei ollut sellaisiksi asetettu.

Nämä erilaiset piirteet esiintyvät yleensä sisäkkäin. Tietoisesti asetetut päämäärät ovat rikastuneet odottamattomalla tavalla uusista muodoista. Tietysti toisaalta kaikki toiveet ja odotukset eivät ole toteutuneet ainakaan siinä määrin kuin aikoinaan oli asetettu.

Kansanopisto on toiminut ajallisesti erilaisissa kulttuuripiireissä. Autonomian ajan elämänmuoto oli varsin toisenlainen kuin aika esim. 1970- ja 1980-luvulla. Siksi käsittelyämme työn päämääristä ja tehtävistä on rajoitettava ja seurattava yksistään työn alkamisesta 1890-luvulta sotien jälkeiseen aikaan 1940- ja 1950-lukujen vaihteeseen. Tästä ajasta on usein käytetty nimitystä vanhan kansanopiston aika. Ainakin jo 1950-luku oli lopullisesti siirtymistä aikaisemmista tehtävistä ja asenteista uuden ajan synnyttämiin ongelmiin ja muotoihin. Vanha perintö siirtyi silloinkin hedelmällisenä perustana myöhemmälle työlle.

Perustamisvaihe

Maassamme keskusteltiin Tanskassa syntyneestä kansanopistosta ensi kerran julkisesti syyskuussa 1868 Kasvatusopillisen yhdistyksen kokouksessa. Tilaisuuden jälkeen keskustelu jatkui sanomaleh-

distössä. Ylioppilasosakunnissa pohdittiin, voisiko ja miten kansanopistoajatusta kohta toteuttaa maassamme.

Tässä vaiheessa Yrjö Koskinen kirjoitti Kirjallisessa kuukausilehdessä kansanopistosta vuoden 1868 lopulla ja seuraavan vuoden alussa. Näissä artikkeleissaan hän luonnehti meille ensi kerran kansanopiston tehtävää:

»Pienten kansain täytyy palkita vähälukuisuutensa lisätyllä hengen jänteveydellä. — — Suomen kansa on perikadon oma, ellei se henkisellä voimallaan, valistuksellaan, isänmaanrakkaudellaan voi toimittaa itsellensä sitä arvoa, jota ei aineelliset apuneuvot esille tarjoa. Valistus ei ole täällä hyödyn ja huvin asia, se on suorastaan sanoen elämän ehto. — — Sivistyksen tarvitsee miten mahdollista levitä ja juurtua koko kansaan, jokaiseen sen jäseneseen. Tuo jyrkkä raja-aita sivistyneen säädyn ja rahvaan välillä on kukistettava, rahvas on nostettava sivistyksen tasolle.» (1868, s. 272; alleviivaus Y.K:n)

Tässä ensimmäisen kerran selvästi lausuttiin päämäärä: sivistyksellisen raja-aidan kumoaminen sivistyneiden ja rahvaan väliltä, mikä oli osa siitä »valistuksen asiasta» sen ajan sanontaa kerrataksemme. Yrjö Koskisen mielessä oli ensi sijassa maata viljelevä kansanosa, koska hän katsoi, että se oli »sivistystason ja arvon puutteessa sillä hetkellä yhteiskunnan alhaisimmalla asteella». (1869, s. 65).

Yrjö Koskisen suuri tavoite, suomalais-kansallisen päämäärän toteuttaminen edellytti hänen käsityksensä mukaan myös varsinaisen kansan voimavarat. Alun pitäen Snellmanin toive saada sivistyneistö omaksumaan suomen kieli, ei riittävästi ollut edistänyt päämäärän toteutumista. Yrjö Koskinen katsoi, että kansan piiristä oli nostettava uusi oppineisto ja sitä varten oli ajan tärkeä ja ensimmäinen tehtävä suomenkielisten oppikoulujen aikaansaaminen. Näiden merkitys suomenkielisten kansanopistojen syntyyn oli ratkaiseva, koska niiden kautta ensimmäinen johtajasukupolvi yhtä poikkeusta lukuun ottamatta valmistui tehtävänsä. Yrjö Koskinen näki oppikoulun rinnalla tarvittavan myös kansanopistoa erityisesti maalaisväestön yhteiskunnallisen ajattelun kehittämiseksi.

Ruotsinkielisessä ryhmässä nähtiin yhtä tärkeänä maaseudun väestön henkinen herättäminen. Kieliryhmän johtava kulttuurinainen oli unohtanut sen aseman nostamisen eikä ollut ottanut huomioon sen sivistyksen tarvetta. Omankielisen elämänmuodon puolesta taistele-

misen tärkeyttä uhkaavaa suomalaisuutta vastaan oli samalla kansanopistoissa korostettava. Näissäkin piireissä oli herätettävä kansan rivit näkemään ajan tarpeet.

Kansanopiston toteuttamista edelsi lisäksi 1880-luvun kulttuuri-murros. Vanhin kansanopiston työntekijäpolvi oli opintonsa suorittanut tuona vuosikymmenenä ja omaksunut sen aatteita nuoren mielen sä alttiudella. Uudet aatevirtaukset tulivat selvästi näkyviin kansanopistojen perustamisvaiheessa.

Ensimmäisenä kohosi näistä esiin naisasia, jota ajoivat asialle heränneet niin pääkaupungissa kuin eri puolilla maata aina maaseudun valistuneita nuoria taistelijoita myöten. Yhteiskasvatuksen aate oli tuonut meille 1880-luvulla oppikouluun yhteiskoulun. Tämä antoi taustaa myös kysymykselle naisoppilaiden hyväksymisestä kansanopistojen oppilaksi. Selvänä yhdistäjänä oli mm. se, että yhteiskoulun tarmokkaiisiin toteuttajiin kuuluva Lucina Hagman oli ensimmäisen kansanopiston perustajan Sofia Hagmanin sisar.

Kun Sofia Hagman 45-vuotiaana opettajana aloitti kansanopistotyön Kangasalla 1889, hänellä oli tietoisena päämääränä naissivistyksen kohottaminen. Hän omaksui sen niin ehdottomasti, ettei suostunut liittämään opistoonsa myöhemmin osakunnan tarjoamaa miesopistoa. Hagman kirjoitti, mitenkä maalaisneitosten »veikot, sis-kot, tuttavat ja ystävät menivät oppi- ja ammattikouluihin ja sen kautta näille varmistui virka ja leipä». Tästä hänelle tuli mieli kokeilla, olisiko maalle jääneet halukkaita »yhteisinhimilliseen opiskeluun» (Vuosikertomus 1894). Vuosien mukana hän tuli vakuuttuneeksi työn merkityksestä, koska hän näki, miten maalaisnaisemme olivat tiedonhaluisia ja kaipasivat opiston antamaa opetusta.

Yhteiskouluuaste, Hagmanin opisto-kokeilu ja oman maamme olot tekivät luonnolliseksi, ehkä ainoaksi toteuttamiskelpoiseksi vaihtoehdoksi, että samoille talvikursseille kansanopistoissa otettiin yhdessä opetettaviksi molempia sukupuolia. Se oli uutta koko Pohjolassa; vain eräitä vähäisiä kokeiluja oli tehty muiden maiden kansanopistoissa. Kansanopisto oli näin meillä mukana ratkaisemassa tätä yhteiskunnallista kysymystä. Tätä ajatusta tukee myös se, että sellaiset kuin Minna Canth ystäväpiireineen Kuopiossa ja mm. eräät Ilmajoen nuoret intomieliset naiset olivat ajamassa kansanopistoa paikkakunnillaan.

Myös monet voimakkaat naisopettajat joko johtajattarina tai johtajain puolisoina olivat alusta alkaen antamassa tärkeän panoksensa opistotyöhön. Opistojen sisäoppilaitosluonne tuli vain heidän avullaan mahdolliseksi. Naisen ja miehen rinnakkaistyö kansanopistojen kasvatustyössä tässä mitassa oli uutta koko opetuslaitoksesamme. Herätteitä oli kansanopistoon saatu jo Askovista, mutta koitaiset ilmiöt vahvistivat tätä.

Maaseudun järjestö- ja yhdistystoiminta sai myös 1880-luvulla uusia muotoja. Tärkeimpiä kansanopiston kannalta olivat nuorisoseura- ja raittiusliike. Raittiuskanta liittyi tällä vuosikymmenellä yleensä kaikkeen aatteelliseen ja sosiaaliseen toimintaan. Sen eettinen merkitys nähtiin ennen kaikkea vähäosaisten ja sosiaalista vaikutusta vaille olevien, kuten naisten ja lasten, elämässä. Selvästi näiden aatteiden vaikutus kansanopiston alkuun nähtiin Etelä-Pohjanmaalla, jossa taisteltiin niin väkijuomia kuin nuorten raakoja elämäntapoja vastaan. Valistuksellinen yhteistoiminta alkoi jo 1880-luvun alkupuolella, jolloin mm. alkavassa nuorisoseuraliikkeessä toimivat teologian ylioppilaat Juho Hietanen ja Matti Tarkkanen esitelmissään korostivat kansanopiston tarpeellisuutta maakunnassa. Näin kansanopiston valistukselliselle tehtävälle oli kotimaassakin omia lähtökohtia.

Tämän taustan tuntien ymmärrämme paremmin sen innostuksen, jolla nuoret ylioppilaat kansallisen ajatuksen suomenkielisissä oppikouluissa omaksuneina ottivat omakseen Tanskan kansanopiston, sen isänmaallisuuden ja valistus-ajatuksen. Molemmat nähtiin maaseudullakin todellisina kulttuuritarpeina.

Tosin varsinaisessa talonpoikaiskodissa tätä kulttuuritarvetta ei aina ollut helppo saada ymmärrettäväksi. Vanha sukupolvi muisti hyvin, miten se oli elänyt nuoruudessaan nälkävuosien ajat, ja sen tähden nähtiin talon edelleen tarvitsevan ensi sijassa pojan ja tyttären työtä kotona ja pellolla, eikä koulua ja tietoja, kun ne eivät edes ohjanneet uuteen ammattiin tai virkaan. Kansanopistoon pyrkivä nuori sai usein kuulla lähdön syynä olevan laiskottelun halun tai pyrkimyksen herrastelemaan. Tämän tähden kansanopistossa taisteltiin tällaista vastaan ja totutettiin yksinkertaisiin tapoihin. Ruoka oli talonpoikaiskodin arkiruokaa. Oppilaat asuivat huoneissa, joissa 1940-luvulle saakka hyvänä ratkaisuna pidettiin neljää yhdes-

sä, mutta asukkaita saattoi olla jopa kymmenkuntakin. Mutta tähän oltiin totuttu maalaiskodeissa suurissa tuvissa asuttaessa. Opiston käsitoissa vältettiin tarpeetonta, kuten naisilla nk. koruompelua, ja pyrittiin talonpojan käyttöön soveltuviin töihin. Opistossa korostettiin kaiken, myös ruumiillisen työn arvoa, ja opettajat näyttivät nuorille usein esimerkkiä.

Kansanopistoon tulevasta nuorisosta oli alkuvuosikymmeninä vielä melkoinen osa, eräissä opistoissa jopa puolet kansakoulun käymättömiä. Pohjatiedot olivat näin ollen varsin vähäiset. Kodeissa elämä oli kulkenut ankaran leipätyön merkeissä, josta vain sunnuntaisin saattoi saada aikaa lukemiseen, jos oli harrastusta. Näin monet nuoret olivat tiedonnälkäisiä tullessaan opistoihin, mutta myös varsin erilaisia vastaanottokyvyltään. Tunnettiin kuitenkin, miten Tanskan opistojen tapaan nuorten valistaminen oli ajankohtainen tarve. Se oli elämän suuria kysymyksiä.

Grundtvigin vanhan kansanopistolaulun »Kuin päivänpaistetta peltosi» oli jo ensimmäisinä työvuosinaan suomentanut Hjalmar Mikander, ja siitä tuli meilläkin eräänlainen ohjelmalaulu. Alkuperäiseen verrattuna se vielä tarkentuu. Sen mukaan kevään pellon musta multa odotti aurinkoa ja lämpöä. Samalla tavalla mullan poika (Muldens Fraende) tarvitsi valistusta (oplysning) ja Koldin mukaan tähän tuli ajatus »samalla herätystä (oplive paa samme) tunteakseen Jumalansa ja itsensä».

Tämä nuoruuden iässä tapahtuva henkinen herättäminen oli suurin ja vaikein kansanopiston tehtävä. Näyttää siltä, etteivät kaikki kansanopiston työntekijätkään pystyneet aina tätä sisäistämään tai sitten käyttivät tunneperäisiä ylisanoja.

Toinen kansanopiston suuri tehtävä oli alkuvaiheessa etualalla nimittäin isänmaallinen herättäminen.

Suomen asema Venäjän yhteydessä keisarinsanalla vahvistettujen oikeuksien varassa tuli autonomian ajan lopulla vaikeaksi, kun venäläisissä piireissä vahvistui vaatimus erikoisoikeuksien hävittämisestä. Vuosisadan lopulla asemamme tuli yhä uhatummaksi, ja asiaa tuntevissa piireissä kasvoi pelko siitä, miten kansamme, »kun pahat päivät tulevat», kuten jo Snellman oli lausunut, pystyisi puolustautumaan. Tulevan taistelun varalta oli tärkeää kaikkien kansamme piirien elävä yhteiskunnallinen tietoisuus. Tästä syystä kan-

Pohjois-Savon eli Koivumäen kansanopiston ensimmäiset oppilaat Maaningan Hollolan kartanossa lukuvuonna 1895–96.
— Valok. Museovirasto.

sallisen ajattelun levittäminen myös maalaisväestön keskuuteen sai uuden merkityksen.

Loukkauksena oikeuksiamme kohtaan tunnettiin vuoden 1890 postijulistus, jolla maamme postilaitos siirrettiin Venäjän virastojen alaiseksi; sen yhteydessä menetimme omat postimerkit. Pelättiin, mikä tulisi olemaan seuraava isku. Tällainen mieliala vahvisti kansanopistojen kannatusta. Siitä ei yleensä kirjoitettu eikä julkisesti puhuttu, mutta se eli laajalle levinneenä ihmisten mielissä. Voisi suorastaan väittää, että tämä oli tärkein syy kansanopistojen nopeaan leviämiseen. Maalaisväestön henkinen kohottaminen oli sivistyneidenkin keskuudessa vähemmän ajateltua kuin isänmaallisen herätyksen levittäminen. Tämä ajattelu oli tunnusomainen koko auto-

nomian loppuun saakka. Se korosti myös keskeisen humanistisen opetuksen, historian, yhteiskuntaopin, kirjallisuuden ja maantiedon, osuutta kansanopistojen ohjelmassa.

Alkuvuosina monet kaupungit tukivat läheisten kansanopistojen toimintaa; tukijoina oli kunnallismiehiä, oppikoulun ja seminaarien opettajia, sanomalehtimiehiä ja liikemiehiä. Lahdessa tuettiin omaa opistoa, Viipurissa Uudenkirkon, Jyväskylässä Äänekosken, Kuopiossa Pohjois-Savon, Oulussa Limingan ja Sortavalassa Impilahden opistoa. Tämä oli opistoille merkittävä henkinen ja taloudellinen tuki, mutta samalla osoitus siitä, miten kaupunkienkin erilaiset piirit näkivät kansanopiston tehtävän tärkeänä.

Isänmaallisuus sai meidän suurmiesajastamme niitä ihanteita, joiden kuviakin rakastettiin kansanopistoissa. Rintakuvina tai seinätauluina oli joka opistossa Runebergin, Topeliuksen, Lönnrotin ja Snellmanin kuvat; ruotsalaisopistoissa yleensä kahden ensiksi mainitun, jossain myös Lönnrotin kuvat. Nämä samalla yhdistivät työn kansallisen identiteettimme syntymisaikaan: Runeberg sen runouteen, Topelius isänmaan historiaan, Snellman kansalliseen taisteluun ja Lönnrot Kalevalaan. Nämäkin korostivat kansanopiston kotimaisia juuria.

Eräistä ajan sanonnoista käy ilmi, miten kansanopistojen tehtävä ja perusta silloin ymmärrettiin. Kun Hämeen kansanopistossa opiston peruskiveen muurattiin 1895 yksinkertaiset perustamisasiakirjan sanat: »Opiston perusti Hämeen kansa, kasvattaakseen nuorisoon valistuneiksi, isänmaallisiksi suomalaisiksi», on siinä asiallisesti todettu aikansa tärkein opiston tehtävä.

Veljesopiston Äänekosken johtaja K. Kerkkonen lausui Kansanopistomarssissaan: »Valistus on Suomen suoja, Herra yksin onnen luoja». Näissäkin sanoissa kiteytyi ajan sanomaa. Siltä pohjalta lähettiin kohtaamaan myös aikaa, johon alunperin kansanopistojenkin avulla oli valmistauduttu.

Routavuosien aika

Routavuosien aikana 1899–1917 kansanopistojen tehtävä säilyi pääasiallisesti samana, mihin se perustamisvaiheessa oli kiteytynyt. Se oli isänmaallista ja kansallista, valistavaa ja herättävää. Aika oli myös kansanopistotyön koetinaikaa. Varsinkin ennen suurlakkoa 1905 oli mukana myös poliittista kiihkoa. Opistojen yhtenäisyys ei säilynyt, koska erilaiset johtajapersoonallisuudet suorittivat opistotyönsä eri tavoin omilla opistoillaan.

Ennen routavuosien alkua oli jo yli 4 000 nuorta ollut opistoissa. Nämä laajensivat kotiseuduillaan vaikutustaan toimien erilaisissa piireissä ja tehtävissä, jopa yksi jo talonpoikaissäädyn jäsenenä vuodesta 1904. Nämä kaikki vaikuttivat maaseudun kannanmuodostukseen.

Helmikuun manifesti 1899 aloitti routavuodet valaisemalla salamanvalon tavoin tilanteen selväksi kaikille. Eräiden opistojen oppilaatkin olivat valmiina toimintaan, jossakin lähdettiin keräämään nimiä suureen adressiin, myöhemmin osallistuttiin asevelvollisuuslakkoihin 1902–03. Mistään opistosta ei ole tutkimuksia, miten näihin tarkemmin mentiin mukaan, mutta kansanopiston herätystyö ei ole jäänyt merkityksettömäksi.

Aika toi vaikeuksia kansanopistoihin kuten kaikkeen yhteiselämään. Kansalaismielipide jakaantui toimintatavoissa jyrkkärajaisesti eri leireihin. Tästä johtuva hajottava vaikutus tunnettiin opistoissakin. Perustuslaillisuus otti jyrkemmän passiivisen vastarinnan kannan ja vanhasuomalainen ryhmä omaksui sopeutumisen välttämättömään pyrkien näin takaamaan johtavat virat suomalaisten käsissä mahdollisimman pitkään.

Suomenkielisissä opistoissa selvä enemmistö johtajista oli vanhasuomalaisella kannalla. Opistoajatus oli sidottu lujasti suomenkieliskansalliseen taisteluun, jonka vanhasuomalainen puolue omaksui perusajatuksiinsa. Ruotsinkieliset ja osa suomenkielisistä, mm. monessa mielessä johtava kaksikko Hjalmar Mikander ja Rope Kojonen, kuuluivat perustuslailliseen ryhmään.

Suomenkielisissä opistoissa oppilaiden kotienkin kanta saattoi olla jakaantunut, ja sen tähden pyrittiin asioiden tasapuoliseen esittä-

miseen. Jyrkkää kantaa ei otettu, ja ratkaisut jätettiin oppilaiden oman harkinnan varaan. Eräissä opistoissa heillä oli oikeus iltaisin vapaassa keskustelussa kysellä opettajien mielipiteitä, jolloin nämä saattoivat esittää omaansa.

Myöhempi historiantutkimus (mm. Tuomo Polvinen 1984) on nähnyt molempien kantojen taistelun lopulta olleen isänmaalle onneksi. Vastarinta osoitti, ettei maamme ole ilman muuta taivutettavissa, mutta myöntyväiset saattoivat hoitaa kansan elintärkeitä virkoja varsin pitkälle vaikeissakin oloissa.

Suurlakon aika 1905 kärjisti paikoitellen eri katsantokantoja aiheuttaen vaikeuksia. Yhteinen pohja kuitenkin säilyi, ja opistojen yhteistoiminta jatkui jopa ehjempänä kuin routavuosien alkuaikana.

Kahdessa opistossa ongelmat kärjistyivät niiden maantieteellisen aseman vuoksi. Molemmat toimivat rajaseudun poliittisesti aroilla seuduilla. Ne olivat koko kansanopistolaitoksen eräänlaisia eteen-työnnettyjä tukikohtia tänä taisteluiden aikana. Toinen oli Uudenkirkon kansanopisto Länsi-Kannaksella ja toinen Itä-Karjalan opisto Laatokan Karjalassa. Ne kuvaavat parhaiten yleensä kansanopistojen vaikeuksia ja tehtävää tänä aikana.

Edellinen sijaitsi lähellä Pietarin suurkaupunkia, jolla oli henkinen mutta erityisesti voimakas taloudellinen imu. Kannaksen talonpojilla oli rajapitäjistä vain päivän hevosmatka sinne, ja siellä olivat hyvät markkinat maatilan tuotteille. Kesäisin pääkaupungin herrasväki toi kesävieraina ruplia laajalle alueelle täyttäen huvilat järvien rannoilla. Tämä kaikki merkitsi myös suurta kansallista vaaraa.

Kansanopistosta muodostui henkinen keskus taistelussa venäläistymistä vastaan. Se näki päätehtävänä kansallisen elämänmuodon säilymisen Kannaksella. Se perustui myös taloudelliseen kehitykseen oman tilan ja oman työn avulla. Taistelu vietii myös Kannaksen nuorison piiriin nuorisoseurojen avulla, jotka saivat kuten kaikki kansallinen seuratoiminta opistosta tukea ja johtajia.

Opiston toimiessa lähellä avointa rajaa, siellä saattoi käydä oppilaina myös Inkerin nuoria. Ennen rajan sulkeutumista 1918 Uudenkirkon kansanopistossa oli 234 inkeriläistä nuorta, jotka veivät suomalaista uskoa kotiseudulleen. Opiston asema oli kuitenkin kaiken aikaa uhattuna, koska suunnitelmiin kuului yhdistää osa Kannasta Pietarin kuvernementtiin. Opistossa tunnettiin eletävän samoin

kuin aikoinaan Askovissa, Tanskassa, ja se varmisti käsitystä, että kansanopiston tehtävä on juuri tällainen myös erilaisissa poliittisissa oloissa.

Luterilaisen ja ortodoksisen (kreikkalais-katolisen) kirkon ja uskon raja oli poliittisesti vaikea Laatokan Karjalassa, jossa asui vanhastaan ortodoksista karjalaisväestöä. Venäläismielisten piirien tarkoituksena oli käyttää kirkkoa apunaan alueen venäläistytämiseksi. Luterilaisten oli toimittava mahdollisimman varovasti aralla alueella. Ortodoksisen kirkon piirissäkin oli suomalaisesti ajattelevia pappeja ja väestöä. Itä-Karjalan kansanopisto samoin kuin Sortavalan seminaari olivat näiden piirien alueella.

Opiston asema oli kyseenalainen monta kertaa, koska sen toiminnan lopettaminen olisi ollut helppoa. Sitä syytettiin ortodoksisen kirkon pyhien paikkojen ja menojen loukkaamisesta. Näin syntyneet huhut aiheuttivat kanteluita sekä kouluhallituksen tutkimuksia näiden johdosta opistolla. Vääriksi osoittautuneet väitteet voitiin viisaasti toimien kuitenkin hälventää ja siten taata opiston toiminta.

Suurlakon aikaa 1905 seurasi poliittisesti muutamien vuosien vaapmpi vaihe. Uusiakin opistoja voitiin perustaa, mikä oli useita vuosia ollut mahdotonta. Opistot alkoivat saada työlleen korotettua valtionapua. Näihin aikoihin kuuluu myös säätyvaltiopäivien muuttuminen kansaneduskunnaksi. Se mm. muutti opistoissa vanhan kunnallisopin yhteiskuntaopiksi. Opetuksen henki ei tyydyttänyt myöhempää kenraalikuvernööri Seyniä, joka sanoi erään kansanopiston johtajalle suoraan: »Te kasvatatte kansalaisiksi ja teidän tulisi kasvattaa alamaisiksi.»

Suurlakon yhteydessä työväenliike saavutti poliittista merkitystä ja eristäytyi myös kansanopistoista; alkoi syntyä juopaa porvarin ja sosialistin välille. Maalaistyöväestöön kuuluvat muodostivat monin paikoin eräänlaisen väliryhmän, joka saattoi käyttää nuoriaan kansanopistoissa; työväen keskuudessa eli voimakas opinhalu ja yleisen tiedon kunnioitus, joka teki tämän mahdolliseksi.

Tärkeä kansanopistojen kulttuuritehtävä näkyi routavuosienkin aikana siinä, että niiden yhteydet jatkuivat naapurimaiden vastaviin liikkeisiin. Erityisesti yhteys Tanskaan oli elävä. Pohjoismaiset kansanopistokokoukset olivat tärkeitä yhteyksien ylläpitäjiä, myös se kokous, joka pidettiin Suomessa 1907. Yhteydet ja matkat vir-

kistivät poliittisen painostuksen alla eläviä ja samalla saatettiin maamme oloista levittää tietoa naapurimaihin, jotka tietoisesti seurasivat kehitystä Suomessa. Isänmaallinen laulu eli ja yhdisti sydämiä. Tärkeää oli myös se, että Runeberg ja Topelius tunnettiin yhteisiksi suuriksi kirjailijoiksi koko Pohjolassa. Maamme kirjan ja Vänrikki Stoolin tarinain henki vallitsi silloin maamme kansanopistoissa.

Ruotsinkielisillä kansanopistoilla oli erikoistehtävänään alkuvuosista lähtien herättää ruotsinkielisen maalaisväestönsä nuorissa isänmaanrakkautta ja kiintymystä omaan vähemmistöön. Taistelua käytiin nuorison rakkauden säilymisestä äidinkielen ja samalla pyrittiin vahvistamaan kiintymystä kotiseutuun; annettiin myös ymmärtää, että suomalaisuus pyrkii valtaamaan vanhoja ruotsinkielisiä alueita. Ruotsinkielinen kulttuurikerros, jolla eduskuntauudistukseen saakka oli väkilukuaan selvästi suurempi merkitys yleisissä asioissa, ymmärsi vähitellen myös oman maalaisväestönsä merkityksen.

Runebergin runous oli yhteistä suomenkielisten kanssa, mutta Kalevala ja yleensä suomenkieliset kirjailijat kuten Kivi, Aho ym., jäivät yleensä sivuun; niitä ei omaksuttu eikä ymmärretty. Pohjoismaiset muinaissaagat ja myöhemmät kirjailijat olivat läheisempiä. Vaikka näitä erottavia piirteitä ei kielletty, ei kielitaistelua koskaan ollut kansanopistoryhmien välillä, koska rajat maantieteellisesti olivat niin selvät ja kansanopistojen vanha perusideologia yhdisti vilpittömästi molempia ryhmiä.

Kahden vuosikymmenen aikana 1899–1919 oli kansanopistoissa n. 25 000 nuorta, joiden mieliin oli mm. Maamme-kirjan, Vänrikkien ja Kalevalan avulla istutettu muun herätystyön ohella isänmaallista ajattelua.

Autonomian aika sai synkän lopun talvella 1918 oman kansanveren punaamalla hangilla. Kansanopistojen ajattelutapa ja ilmapiiri oli ylivoimaisesti valkoista, koska maaseudun maataviljelevä väestö oli kansanopiston oppilaiden yleisin tausta. Toisinkin ajattelevia oli kyllä mukana. Entisistä kansanopistojen oppilaista tuli autonomian aikana eduskunnan jäseniä kaikkiaan 27:stä; heistä oli ruotsalaisesta kansanpuolueesta yksi, vanhasuomalaisia 6, maalaisliittoa edusti 10 ja sosiaalidemokraatteja samoin 10. Kansanopistojen voitaneen katsoa edustaneen yleensä maaseudun elämänmuotoa.

Itsenäisyytemme alkuvuosikymmenet

Kaikki sivistyspyrinnötkin saivat itsenäisyytemme alkaessa toisenlaiset tavoitteet kuin aikaisemmin, jolloin maamme oli ollut vain rajamaan suuriruhtinaskunta ja suuren Venäjän vähäinen osa. Kansalaissota jätti raskaan varjonsa pitkäksi aikaa, mutta 1918 siirryttiin kuitenkin uusiin oloihin itsenäisenä valtakuntana.

Aika toi myös kansanopistoille uusia ongelmia. Niiden alkuperäinen tehtävä: kansallis-isänmaallinen herätystyö sekä venäläisyyden vastustaminen, olivat nyt taakse jäänyttä aikaa. Koululaitos laajeni, ja oppivelvollisuuslaki takasi kansamme syrjäisillekin seuduille sivistyksen alkeet. Uusia pakollisia tehtäviä tuli myös nuorisolle; näistä tärkein oli asevelvollisuuden suorittaminen, joka toi jokaisen terveen miehen eteen vuoden palveluajan, mikä mm. vaikeutti heidän pääsemistään kansanopistoon. Virisi myös uusia harrastuksia, perustettiin järjestöjä ja luotiin nuorison kehitykselle aivan uusia muotoja.

Oli luonnollista, että näissä oloissa kansanopiston työntekijöissäkin syntyi epätietoisuutta siitä, mikä näissä uusissa oloissa olisi kansanopiston päämäärä ja tehtävä. Sivullisista monet asettivat ne kokonaan kyseenalaisiksi. Tätä ajankohtaa kärjisti vielä se, että kansanopistojen johtajien piirissä tapahtui tuntuva sukupolven vaihdos.

Hyvän yhteiskunnallisen koulutuksen saanut nuori johtaja Erkki Paavolainen on kertonut, miten mieleen syttyi monia vaikeita kysymyksiä. Hänestä näytti moni vanha johtajakin olevan epätietoinen. Osa puhui uudesta korostetusti yhteiskunnallisesta kasvatuksesta sitä tarkemmin täsmentämättä. Ensimmäiselle kansanopistokomitealle oli annettu tehtäväksi oppiaineiden ja tehtävien uudelleen arvioiminen. Odotettiin näin saatavan selvyyttä tilanteeseen. Komitea kuitenkin sivuutti tämän ja keskittyi tärkeimmäksi näkemäänsä tehtävään lainsäädännön perustan luomiseen.

Kouluhallitukseen tuli vapaan valistustyön tarkastajaksi 1924 Rufus Saikku. Hän kutsui kohta virkaan astuttuaan kansanopistojen johtajat kokoukseen. Alkupuheessa hän lausui mm., miten kansanopistoille oli uskottu tehtäväksi kasvattaa maalaisnuoria »Jumalaa

pelkääviksi, isänmaataan rakastaviksi kansalaisiksi, jotka uhraavat kaikkensa Suomen valtion tueksi, menestykseksi ja vahvistukseksi.»

Ensimmäinen kansanopistolaki annettiin 1925, ja korjattuna uudelleen 1930, joka sitten oli voimassa 20 vuotta. Näissä laeissa oli komitean jo laatiman luonnoksen pohjalta lausuttu myös kansanopiston tehtävä ja tarkoitus.

Vuoden 1930 asetuksen mukaan kansanopiston tarkoitus on:

»kohottaa varttuneen nuorison yleistä kansalaissivistystä ja tulee sen toiminnassaan antaa pääpaino herättävälle, omintakeista ajattelua ja siveellistä luonnetta kehittäväälle opetukselle. (2 §)

Opetuksessa tulee antaa oppilaille sellaisia herätteitä ja tietoja, jotka edistävät heidän henkilöllistä kehitystään ja ovat omansa selventämään heissä käsitystä heidän vastuunalaisuudestaan niin hyvin ihmisinä kuin oman kansakunnan ja yhteiskunnan jäseninä.» (5 §)

Keskeisinä sanoina olivat tässä varhaisimmassa tarkoituserittelyssä yleinen kansalaissivistys, henkinen kehittyminen sekä vastuullisuus ihmisinä ja kansalaisina.

Ero autonomian aikana käytetyissä ja uuden asetuksen sanoissa oli suuri, vaikka ne yleensä sisälsivät samat ajatukset isänmaasta, valistuksesta ja herättämisestä. Kun nämä yhdistää Saikun edellä kuvattuun alkupuheeseen johtajainkokouksessa 1924, syntyi yhteneväinen linja kansanopiston alkuajoilta 1940-luvun loppuun.

Rufus Saikku kuvasi Kansanopistolehdesssä 1928 kansanopistoja kasvattajana työhön. Tämä johti sitten eräissä hakuteoksissakin esiintyneeseen väitteeseen, että kansanopistojen ainoana tehtävänä on kasvattaa työhön. Saikun kirjoitus oli kuitenkin lähinnä varoitus väärästä reklaamista, joka johtaisi sivulliset helposti pitämään kansanopistojen työtä hajanaisena ja asiattomana. Kansanopistossa on vallittava opiskelun, työskentelyn ja itsensä kehittämisen halu. Kun kansanopistoa lähellä ollut oppikoulun rehtori lausui vielä 1930-luvulla, että kansanopistossahan ei tehdä työtä, niin osoittaa se Saikun kirjoituksen varsinaisen syyn olleen yleisessä ajattelussa.

1920-luvulla kansanopistojen ongelmiin kuului yhtenäisen kansanopiston hajaantuminen. Routavuosien aikana oli kaksi opistoa alkanut työnsä kristillisen opiston tunnuksin. Varsinaisesti näiden

opistojen perustaminen saavutti huippunsa 1920-luvulla. Jo vuosikymmenen lopulla oli noin 40 % oppilaista kristillisissä opistoissa. Niiden taustalla oli kirkollisia herätysliikkeitä, jotka ensi sijassa tahtoivat näin turvata oman kansanliikkeensä nuorille samat tiedot ja taidot, joita kansanopistot yleensä tarjosivat. Vanhat opistot epäilivät kyseessä olevan pääasiassa oman ajattelutavan leviäminen ja pitivät siten niiden kansansivistysluonnetta kyseenalaisena. Tämä aiheutti taistelun opistojen valtionavusta, kunnes lainsäädännön yhteydessä 1925 riidanalainen säännös poistettiin. Professori Zachris Castrén katsoi mietinnössään 1929 Englannin antaman mallin mukaan, että jos eri kansanliikkeet tahtovat järjestää omalla taustallaan toimivaa hyväksyttävää sivistystoimintaa, valtio voi sitä tukea. Kristillisten kansanopistojen lisäksi tämä merkitsi myös työväenhenkisten kansanopistojen työn hyväksymistä. Sellaisena aloitti Työväen Akatemia 1924.

Hajaantumista syntyi kansanopistoissa myös siten, että eräissä opistoissa aloitettiin toisvuotiset opistot, myöhemmät kansankorkeakoulut. Niiden tehtävä ja päämäärä oli enemmän opiskeluun tähtäävää ja vaativampaa kuin kansanopistossa. Niiden tarve kasvoi myöhemmin. Ne liittyivät työmuodoiltaan muuten kansanopistoihin. Varsinaisen kansanopiston opetusohjelman yhtenäisyyteen vaikutti niiden tarve selventää omaa identiteettiään muun koulutoiminnan rinnalla. Ne eivät olleet enää ainoita maaseudun nuoria varten perustettuja opiskelupaikkoja. Itsenäisyyden aikana syntyivät monet maamieskoulut, emäntäkoulut ym., jotka johtivat oppilaitaan takaisin perinnäiseen maatalouteen kuten kansanopistokin. Oppikouluja syntyi asutuskeskuksiin ja kirkonkyläliinkin, mutta maanviljelijäkodit vieroksuivat näitä vielä tällöin, koska ne yleensä johtivat pois kotien elämänmuodosta.

Näistä syistä kansanopistojen opetusohjelma keskittyi ja yhtenäistyi tänä aikana. Eri ryhmät kuvastavat myös erilaisia tavoitteita, joita työlle asetettiin. Niistä voi seurata tarkastelemalla eri aineryhmien saamaa arvostusta. Niistä yleisinä muotoina jatkuu isänmaallis-kansallinen henki, elävä sana opetuksessa, oppikirjaton opetus ja yksilöimättömien todistusten antaminen. Tätä yhteyttä korosti myös se, että oman lainsäädännön jälkeen kouluhallitus vaati vuotuisten opetussuunnitelmien laatimista sekä päiväkirjan pitoa kaikissa opis-

toissa. Opetuksen varsinaisen sisällön kehittäminen jäi edelleen opistojen sisäiseksi asiaksi.

Vaikkei aina tuntimäärissä niin arvostuksessa humanistiset aineet olivat edelleen keskeisiä: uskonto, historia, yhteiskuntaoppi, kirjallisuus ja maantieto. Vähitellen vanhat nimitykset runebergiläis-topelianen tai kalevalais-kansallinen tulivat vieraiksi ajan realistisemmassa ilmapiirissä. Aikahan oli uusien nuoren valtakunnan omien piirteiden löytämistä kulttuurielämän eri alueilta.

Kaikkien tunnustamana ja arvostamana perustana oli kristilliseettinen arvomaailma. Se yhdisti humanistiset ja kristilliset opistot, vaikka eri ryhmissä ja opistoissa oli suuria erottavia painotuksia. Kirkon työ oli kaikissa maalaispiireissä arvostettua. Kouluhallituksen edustajat tähdensivät, että johtajan tulisi aina opettaa uskontoa, vaikkei hänellä olisi teologisia opintoja. Kitka eri opistomuotojen välillä laantui, vaikka eräitä merkkejä näkyi vielä sotaa edeltävänä kuukausina 1939.

Historialla oli suurin tuntimäärä humanistisissa aineissa, siihen laskettuna myös kirkkohistorian tunnit. Tämän ajan opetuksessa vielä pääasiassa pyrittiin koko historian esittämiseen, mutta vähitellen oli pääsemässä vallalle ajatus tiivistää nuorimpaan isänmaan historiaan, jonka taustaksi esitettiin vain vähän yleistä historiaa. Siten opetus pyrkiessään antamaan historian ymmärtämisen taitoa lähestyi yhteiskuntaoppia siihen valmentamana jopa sen jossain opistossa (Otava) kokonaan yhteennivovana aineena. Yhteiskuntaopin tiedot vaativat enemmän oppikirjan käyttöä kuin historia. Maantieto oli yhteydessä taloudellisen yhteiskuntatiedon kanssa ja siinä käsiteltiin oman maan taloudellisia kysymyksiä.

Historiaa lähellä oli kirjallisuus, jopa eräässä opistossa (Espoo) historia opetettiin sen yhteydessä. Vanhat keskeiset kirjailijat Runeberg ja Topelius säilyttivät asemansa ruotsinkielisissä opistoissa, suomalaisissa ne jäivät vähemmälle käsittelylle. Tilalle nousi suomalaisen kirjallisuuden historia lähtien Agricolasta ja laajeten Lönnrothin ja Kalevalan kuvaamiseen sekä sen jälkeiseen klassiseen kirjailijaryhmäämme (Kivi, Aho, Linnankoski, Koskenniemi ym.). Historiaa kuvittivat monissa opistoissa Vilkun novellit ja monet historialliset romaanit aina Oravalan Erämaan profeettaa myöten.

Laulun opetus oli läheisesti näihin liittyvää, vaikka se oli myös

esteettisesti arvokasta opistoyhteisössä. Jokainen luento aloitettiin laululla, yhteislaulua käytettiin kaikissa illanvietoissa ja kokouksissa ja Kansanopiston laulukirja oli jokaisen oppilaan peruskirjoja; kristillisissä opistoissa käytettiin omia laulukirjoja. Kuorolauluun kiinnitettiin suurta huomiota, ja opistokuoroissa oli yleensä mahdollisimman moni mukana. Laulun ja kuoron merkitys oli riippuvainen myös opiston opettajien laulunopetusvoimista.

Luonnontieteillä oli varsinkin suomenkielisissä opistoissa vähäinen osuus. Se johtui alun perin siitä, että taloudellisista syistä ei voitu ottaa opistoon toista akateemista opettajaa. Kun maatalouden opetus laajeni ja siihen otettiin eri opettaja, luonnontieteet jäivät eräänlaisen valmentavan aineen asemaan. Maatalouskin oli herättävää, ammattiin innostavaa ja pienenkin tuntimäärän puitteissa myös tietoa antavaa. Agronomitkin opistoissa kiintyivät opiston yleiseen kansanopistohenkeen, toimipa heitä johtajinakin useissa opistoissa.

Humanististen aineiden, laulun jopa vähäisen luonnontieteellisenkin opetuksen tehtävänä oli lisäksi avartaa maalaisnuorison usein karua elämänpiiriä ja mielikuvitusmaailmaa. Siinä niiden opistoanti liittyi ajan talonpoikais- ja yleensä maalaisväestön kotiseutupainotteeseen, sen menneisyyttä ja kehitystä arvostavaan ajattelutapaan. Ensi vuosikymmeniään elävän nuoren valtion tehtäväksi katsottiin tarve jakaa nuorisolleen asiallista, kansallista perustietoa, jonka pohjalla se voisi säilyttää uskonsa tulevaisuuteen. Joskus käytetty yltiöisänmaallisuuden käsite sopi varsin harvoissa tapauksissa kansanopistojen opetusta kuvaamaan ainakaan kahdella itsenäisyytemme alkuvuosikymmenellä.

Skandinaviassa oli silloin ja on ollut myöhemminkin varaa korostaa sellaista ajattelua, että kansanopisto-opetuksen tulee olla radikaalia, uutta luovaa, vanhoja kuvia kaatavaakin. Meillä oli silloin kuitenkin riittävästi tehtäviä yhteiskuntamme perustustöissä. Sellainen mieliala täytti ainakin työntekijäin ajatukset.

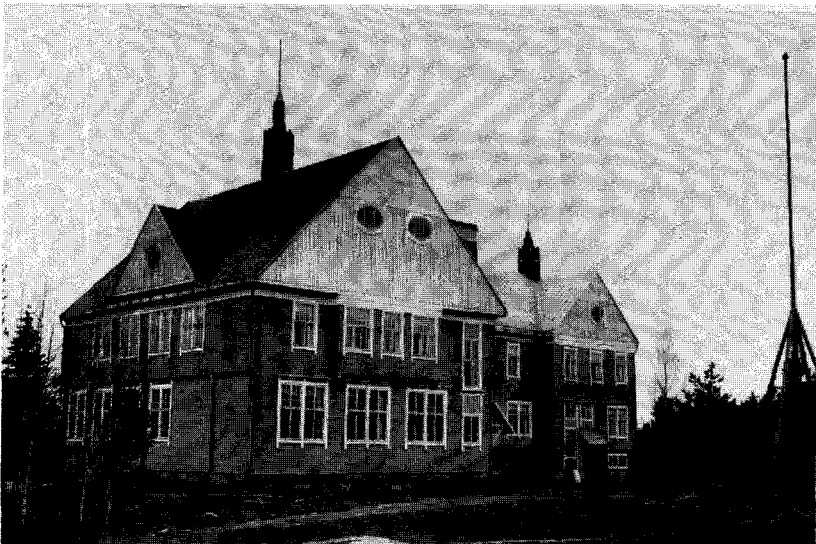
Opistoissa oli käytännön aineilla tärkeä asema. Ne eivät antaneet vain askarteluna vaihtelua toimintaa kaipaaville maalaisnuorille usein varsinkin aluksi vaikeaksi tunnetun luento-opetuksen rinnalla. Niistä tuli oppilaille yleensä mieluisimpia aineita opistoissa. Ensimmäiset johtajat olivat maakunnissa tutustuneet maalaiskotien puuteisiin ja näkivät tämän puolen kohentamisen opistojen tärkeäksi

tehtäväksi, erityisesti niiden siisteyden, terveydenhoidon, ruokatalouden asiallisuuden ja kotien viihtyisyyden kannalta. Erityisesti 1920- ja 1930-luvulla niistä tuli tärkeä vaikuttaja oppilaiden koteihin, niiden tasoon ja elämänmuotoon myös esteettistä aistia kehittämällä. Tässä opistojen kotitalous- ja käsityönopettajat, kaikki yleensä aikansa ammattiopettajan koulutuksen saaneina, ovat suorittaneet maaseudun oloissa merkittävää kulttuurityötä.

Kansanopistoista tuli koteihin valistuneita seuraavan polven kasvattajia, isiä ja äitejä. Eräänä kansanopistokauden merkityksen osoittajana on ollut, että monissa opistoissa nuoret ovat käyneet samoista perheistä kokonaisina sisarusparvina jopa useassa sukupolvessa. Vanha työntekijä on voinut nähdä kasvatteinaan opistos- ja kolmannenkin polven edustajia.

Myös opettajien kodit antoivat virikkeitä nuorille, koska siellä usein kokoontuttiin; opettajien taidot ja kyvyt levittivät kulttuuri- ja taidetta maahan. Kansanopistoista pyydettiin usein puhujia, laulajia, lausujia ym. apua kotiseudun erilaisiin tilaisuuksiin.

Kansanopistokasvatus ja yhteinen elämä kokonaisuudessaan koettiin internaatin toveripiirissä. Siellä oppi monia asioita myös tove-

Tuusulan kansanopisto. — Valok. Museovirasto.

reilta. Eri vuosina opetuksen onnistuminen vaihteli, vaikka työssä olivat samat opettajat. Ilmapiirin saattoi joskus rikkoa niin oppilas kuin opettajakin. Internaatti oli eräänlainen suuri katos, jonka alla kaikki opistossa tapahtui. Nuorelle joka ensi kertaa oli poissa kodin suojaavasta ja tutusta ilmapiiristä, opiston internaatti saattoi olla varsin tärkeä. Näinä aikoina osa oppilaista asui koko ajan opistossa; kotona käytiin vain pitkillä lomilla. Tämän vuoksi sunnuntaitkin olivat opistoissa yleensä ohjelmallisia.

Kansanopistossa koettiin myös erehdyksiä, tehtiin didaktisia virheitä, ilmeni pedagogisia puutteita, erilaiset oppilaat ja opettajaryhmät eivät aina sopeutuneet yhteen. Jotain edellä kuvatusta kuitenkin saavutettiin. Kasvatustyön rajallisuus on aina tosiasia, joskus kasvattajankin katkera kokea, mutta siitä huolimatta on uskottava tehtäväänsä.

Opistojen erilaiset taustat, niiden asenteet ja kannattajaryhmien elämänmuodot vaikuttivat tietysti siten, ettei edellä kuvattu sellaiseen sovi kaikkiin opistoihin, eikä siihen pyrittykään. Mutta *nuorten sisäisten voimien kasvattaminen* tiedon ja taidon ohella oli kaikissa piireissä päämääränä. Se oli ehkä lyhyimmin sanoen kansanopistojen tehtävä.

1920- ja 1930-luvuilla kävi kansanopistoissa lähes 56 000 nuorta, jotka rikastuttivat pääasiassa maaseudun elämää.

Sotien vuosikymmen

Sotien aikana kansanopistotyökin sai lisäpiirteitä ja -tehtäviä. Eihän kansanopisto voinut elää eristettynä, kun koko maa ja kansa jännitti voimansa sotaponnistuksiin.

Maanpuolustustehtävät nousivat tietoisesti korostetuiksi tehtäviksi maan koko koululaitoksessa jo 1930-luvun loppuvuosina, koska sodan uhka oli näkyvässä. Sodan aikana ja välirauhanvuonna se tuli tehostettuna mukaan opetukseen. Varsinaista asepalveluun valmistumista ei opistoissa ollut, vaan niissä kiinnitettiin huomiota lähinnä

henkiseen maanpuolustukseen. Naisten tehtävät olivat lähellä Lotta-järjestön toimintaa; ne olivat näin helposti kansanopiston ohjelmaan liitettävissä.

Sotien aikana työ oli ajoittain eri opistoissa eri tavoin keskeytyksissä. Opistokiinteistöt olivat osan ajasta tai kokonaan puolustuslaitoksen käytössä. Opettajavoimista oli osa asepalveluksessa. Kouluhallituksen ohje oli, että kun vain oli mahdollisuuksia, opistotyön tulisi olla käynnissä. Olihan sekin osa henkistä maanpuolustusta. Naisten oli astuttava poissaolevien paikalle. Opistoihin tuli erilaisia aikaisemmasta poikkeavia oppilasryhmiä, ja näiden mukanaolo vaikutti tehtäviinkin. Suurin uusi ryhmä oli sodasta tavalla tai toisella kärsineet siirtoväen nuoret, jotka kipeästi tarvitsivat kansanopistokasvatusta jopa -huoltoa uusissa oloissa. Myöhempinä sodan vuosina oli opistoissa rajantakaisia Itä-Karjalan tyttöjä sekä viimeisenä ryhmänä inkeriläisiä siirtoväen nuoria. Vaikka näiden lukumäärä oli pienehkö, he antoivat kuitenkin oman värinsä ja toivat omat vaikeutensa opistojen työskentelyyn.

Sodan aikaiset tehtävät olivat ohimeneviä. Rauhan saavuttua opistoihin tuli taas paljon oppilaita. Tämä joukko oli jo erilaista kuin ennen, sota-aika oli lyönyt heihin leimansa kuten niihin työntekijöihinkin, jotka välivuodet olivat olleet puolustustehtävissä. Päämäärät ja tavoitteet pyrittiin opistojen taholta säilyttämään samoina kuin aikaisemmin, mutta yhteiskunta ympärillä muuttui. Koulutuskysymys joutui kokonaan käymistilaan. Kansakoulu laajeni ja sai uusia piirteitä, mikä taas asetti uusia vaatimuksia kansanopistoille. Oppikouluverkosto tiheni, ja opinkäynnin tarve kasvoi.

Vuonna 1936 asetettu kansanopistokomitea sai mietintönsä valmiiksi 1945, ja se kantaa ajan leimaa ja arvostuksia. Asetusesityksessä kertautuvat vuoden 1930 asetuksen ajatukset työn tarkoituksesta sanatarkasti. Mietinnössä komitea tähdentää ajankohtaisena tärkeimpänä tehtävänä tehostettua kansalaiskasvatusta. Perusteluna esitettiin, miten ajan tarve vaatii valtion ja järjestetyn yhteiskunnan tuntemista. Opiston on annettava »yleisten kansalaistehtävien suorittamiseen hyödyllisiä tietoja». Olihan valtio aineellisen ja henkisen kulttuurin edellytys, korostettiin vielä. Persoonallisuuden kasvatusta oli myös tärkeätä, mutta kokouksissa ja neuvotteluissa komitean puolesta aina korostettiin kansalaiskasvatusta.

Työssä tuli esiin myös sosiaalisen ajattelun huomioon ottaminen kansanopisto-opetuksessa. Sota-aika oli lähentänyt eri piirejä yhteisten pönnistusten keskellä. Kansanopiston luentokursseilla aihe oli useita kertoja esillä 1940-luvun lopulla. Miten se toteutui käytännössä, oli tietysti varsin opistokohtainen kysymys.

Sotien aikana ja niiden jälkeen perustettiin useita uusia kansanopistoja; se osoitti että kansanopisto nähtiin edelleen tarpeelliseksi suomalaisessa kasvatuskentässä. Tätä on korostanut sekin, että kuusi vanhaa opistoa menetti sodan tähden opistoalueensakin, ja niiden oli pakko siirtyä uusille paikkakunnille. Näiden lisäksi kaksi opistoa menetti sodan aikana kokonaan kaikki kiinteistönsä, jotka on rakennettu uudelleen. Mikään näistä opistoista ei lakannut toimimasta, mikä osoittaa niiden elinvoimaisuutta. Siirto-opistojen juurtuminen uusille paikoille ei ollut aivan helppoa. Kun eräät opistot korostivat aikoinaan, että opiston tehtävänä oli olla näkyvinä yhdyssiteinä kannattajille, niin nämä siirto-opistot ovat varmasti olleet sellaisia vanhoille kannattajapiireilleen. Ne ovat auttaneet sopeutumisessa uusille sijoituspaikoille.

Kaikkiaan sotien vuosikymmenellä oli oppilaita kansanopistoissa erittäin runsaasti; siirtoväen nuoret ja uusien opistojen oppilaat kohottivat yhteismäärää, joka nousi 30 500:aan. Millään vuosikymmenellä aikaisemmin ei sellaista lukua ollut saavutettu.

Vuosikymmenen lopulla alkoi näkyä uusia piirteitä ympäröivässä yhteiskunnassa. Ne merkitsivät kansanopiston tehtävien muuttumista. Siirtoliike maaseudulta asutuskeskuksiin alkoi, ja koko suomalainen yhteiskunta näytti saavan uudet muodot. Tämä vain laajeni seuraavalla vuosikymmenellä. Näissä tehtävissä kansanopisto näki tärkeäksi, että nuoret ennen siirtymistään vanhalta perinnäiseltä kotiseudultaan saisivat kansanopiston tarjoamaa kasvamisen mahdollisuutta. Vaarana oli, että maaseudun nuoriso muuten jäisi uusilla asumispaikoillaan vähiten koulutettujen asemaan. Kansanopisto joutui 1950-luvulla ratkaisemaan uusia opistojen opetukseen nähden tärkeitä rakenneongelmia sekä hoitamaan nuorten piirissä edellä kuvattuja tehtäviä laajenevassa mitassa.

Vanhan kansanopiston aika oli silloin auttamattomasti ohi.